

SÜLÜS YAZIDA HARFLERE FORMLARINA GÖRE VERİLEN İSİMLER

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir YILMAZ

Sülüs Yazı: *Aklâm-ı sitte*¹ den olan bu yazı, hem "*ümümü'l-hutûr*"² (yazıların anası) hem de talimde esas ve mikyasdır³. Lügat manası "üçte bir" olup, istilâhî tarifi ise: "*Dört behresi musattah (düz), iki behresi müdevver (yuvarlak)*"⁴ olarak yapılmıştır. Yani, üçte ikisi düz, üçte biri yuvarlaktır. Ancak bazı kâtipler, "*Tümâr kalemin, üçte biri nisbetinde kalemle yazılan yazı*"⁵ şeklinde de tarif etmişlerdir. Fakat, birinci tarif hattatlar arasında daha çok kabul görmüştür.

Bu yazının mücidi, *Vezir Ebû Ali Muhammed b. Mukle*⁶ (ö.328/940)dir. Daha sonra, *İbn Bevvâh* olarak şöhret bulan *Ali b. Hilâl*⁷ (ö.413/1022) ve

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Süsleme ve Hat Sanatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ *Aklâm-ı sitte* veya *yeş kalem*, İslami yazıların arasında altı çeşit yazıdır ki, bunlar *Küfî yazı* dan türemiş olan; *Mihakkak*, *Reyhânî*, *Tevkî*, *Sülüs*, *Rikâ* ve *Nestih* yazılarıdır. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Menâlü'l-Hünnerân*, İstanbul-1926, s. 10; Habîb Efendi, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul-1305, s.21.

² Bkz. Süheyl Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bazı Bilgiler*, İstanbul-1953, s. 14; Ali Alpaslan, "İslâm Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul-1989, XIV, 471. Bazı kaynaklarda "*Küfî Yazı*" "*ümümü'l-hutûr*" olarak gösterilmiştir. Bkz. M. Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, nşr. M. Uğur Derman, Ankara-1989, I, 80.

³ Yazır, a.g.e., I, 92.

⁴ Bkz. Habîb Efendi, a.g.e., s.21.

⁵ Bkz. el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhü'l-A'sa fî Sinâ'ati'l-İnyâ*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin, Beyrut-1987, III,64; Müstakimzâde, Süleyman Sa'deddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul-1928, s.618.

⁶ Hayatı için bkz. İbn Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Beyrut-ts., s.14; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Ebnâü Enbâ'z-Zamân*, Kahire-1948, V,113-117; Yâkût el-Hamevî, *Mur'cemü'l-Üdebâ*, nşr. Ferid Rifâi, Kahire-1936, IX,33-34; el-Kalkaşendî, a.g.e., III,18; Müstakimzâde, a.g.e., s. 428-429; Afîf el-Behesî, *Mur'cemü Mustalahâti'l-Hattî'l-'Arabî ve'l-Hattâtîn*, Beyrut-1995, s.27.

⁷ Hayatı için bkz. Yâkût el-Hamevî, a.g.e., XV,120-134; İbn Hallikân a.g.e., III,342-344; el-Kalkaşendî, a.g.e., III,119; ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *İhkemetü'l-İsrâk ilâ Küttâbi'l-Arâk*, nşr.

*Cemâleddin Yâkût b. Abdullah el-Musta'sımî*⁸ (ö.698/1298) bu yazıyı geliştirerek, bazı temel kâideler koymuşlardır. Osmanlılar döneminde ise, Türk hattatları elinde sülüs yazı zirveye ulaşmıştır.

Sülüs kaleminin ağız genişliği sekiz kıl⁹ iken, günümüzde takriben 2.5-3 milimetre kadardır. Bu yazı, levhalarda, Kurân-ı Kerîm'lerde, kıt'alarda, kasidelerde, beyitlerde, kitâbelerde, tuğralarda, fermân ve berâtlarda kullanılmıştır.

Hat sanatında, "harf formları" önemli bir yer tutar ve ona zenginlik katar. İbtidai halde bulunan Arap yazısının gelişerek, İslâm yazısı özelliğini kazanmasıyla, zenginleşen şekil çokluğu (form) avantajı diğer alfabelerde görülmemektedir. Çünkü; Arap yazısında harfler, başta, ortada ve sonda yazılmalarına göre çeşitlilik arzeder. Bu durum, hattata estetik ruhunu, kabiliyetini icra etmekte serbest hareket imkanı vermektedir. Bu özelliğe, hattatın sanat dehası ve ibdâ' hususiyeti de eklenince hüsn-i hatta farklı ve güzel formlara ulaşılır.

Harflere, biçimlerine göre ad verilirken; isim ile müsemmâ (isimlendirilen) arasında uygunluk olduğu görülmektedir. Mesela; harfin kuyruk kısmı toplanmışsa *mecmua*, kesilmişse *mevkûfe*, uzatılmışsa *mecsûta* ya da *mürsele* denilirken, bazen de harfin tamamı veya cüzleri hayvan organlarına, bitki kısımlarına benzetilerek; *at kulağı*, *kedi gözü*, *badem*, *elma çekirdeği* diye isimlendirilmiştir.

Muhammed Talha Bilâl, Kahire-1990, s.86; ez-Zirikli, Hayrettin, *el-A'lâm Kâmûsü Terâcim*, Beyrut-1969, V,183; Kehlâl, Ömer Rızâ, *Mucemü'l-Müellifin*, Dimâşk-1961, VII,258; Suyolcuâde, Mehmed Necib, *Devhatü'l-Küttâb*, nşr. Kilisli Muallim Rifat, İstanbul-1942, s.82; Müstakimzâde, a.g.e., s. 331; Habîb a.g.e., s. 44; Afif el-Behnesî, a.g.e., s.3; Süheyl Ünver, *el-Hattâtü'l-Bağdâdî 'Afî b. Hilâl el-Meshûr bi'ni'l-Bevvâb*, Bağdat- 1377; Clémént, Huart, "İbnü'l-Bevvâb", *İA*, VII,847.

⁸ Hayatı için bkz. Müstakimzâde a.g.e., s. 575; Habîb, a.g.e., s. 51; Selaheddin el-Müneccid, *Yâkût el-Musta'sımî*, Beyrut-1985, s.17-19; Nihat Çetin, "Yâkût Musta'sımî", *İA*, XIII,352; Huart, "İslam Yazı Sanatında Ekoller", çev. Cenap Yazansoy. (Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul- 1984 s.29.)

⁹ Bkz. el- Kalkaşendî, a.g.e., II,494 / III, 53; Süheyle Yâsîn el-Cubûrî, *Aslû'l-Hattî'l-Arabî ve Tatavvürühü hattâ Nihâyeti'l- 'Asri'l-Emevî*, Bağdâd- 1977, s.132-134; Çetin, "İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi" *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı*, nşr. M.Üğur Derman, İstanbul-1994, s. 22-23.

Günümüzde; meşh esnasında harfin cüzüne ve küllüne ait ıstılahlar genelde kullanılmayıp, bunların yerine mesela;“*Cim harfinin* burasını böyle, şurasını şöyle yap.” gibi ifadelerin kullanıldığı görülür. Halbuki bir ilimde veya sanatta ilgili terimleri kullanmak, söz konusu ilim ve sanat cihetiyle elzemdir. Aksi takdirde, zamanla bu ıstılahlar ve tabirler unutulur ve neticede bir kültür yok olmaya yüz tutar. Bu sebeple ilim ve sanattaki terimler daima kullanılmalı ve gerektiğinde yeni ıstılahlar konulmalıdır.

Kaynaklardan, hurufata ait tesbit ettiğimiz bazı ıstılahlar şunlardır:

1- **Elif** (münferiden ve terkip halinde);

a- **Mutlak** (düz, serbest)

b- **Muharref** (eğri)

c- **Muşa‘ar**¹⁰ (sola çengelli)

d- **Tâli‘** (yükselen) veya **Sâ‘id**¹¹ (yukarı çıkan)

e- **Elif**’in, hemze formunda yazılması gerektiğinde **Nebre** (*hemze*) veya **Ayn-ı betrâ‘** (kuyruğu kesik *ayın harfi*) şeklinde yazılır¹².

2- **Ba‘** (münferiden ve terkip halinde);

a- **Mecmû‘a** (kuyruğu toplanmış, kıvrılmış) veya **Muzmara**¹³ (inceltilmiş, gizli)

¹⁰ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,64,65; İbnü’s-Sâiğ, Zeyneddîn Abdurrahman b.Yüsûf, “*Tuhfetü Üli‘-Elbâb*”. (Hakkâkzâde, M.Hilmi Efendi, *Mizânü’l-Hatt alâ Vaz‘i Üstâdi’s-Selef*, İstanbul-1986, s.19); Meçhul, “*Risâle-i Hendeseti’l-Haf*”. (Hakkâkzâde, a.g.e., s.82); Afif el-Behnesi, a.g.e., s.1. el-Kalkaşendî’de elif sola çengelli yapılmışken diğer kaynaklarda çengelsizdir. İsim ile müsemma arasındaki ilişki dikkate alınırsa muhtemelen doğru olan çengelli olmasıdır.

¹¹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,66; İbnü’s-Sâiğ, a.g.e., s. 19; Meçhul, a.g.r., s. 95.

¹² Yazır, a.g.e., III,345.

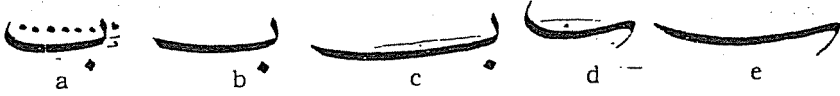
¹³ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *İstanbul Kütüphanelerinde Hat San‘atı ile İlgili Yazma Eserler ve Seyyid Ahmed el-Vehbî’ nin Risâle-i Esrâr-ı Hatt’ı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul-1994, s.136.

b- **Mevkûfe** (kuyruğu kesik)

c- **Mebşûta** (açılmış, yayılmış) veya **Mürsele**¹⁴ (kuyruğu uzatılmış)

d- **Mecmû'a-ı mudğame** (eklenmiş, katılmış)

e- **Mebşûta-ı mudğame**¹⁵ formlarında yazılır.

3- **Cim** (münferiden ve terkip halinde);

a- **Meftûha-i Mürsele** (Gözü açık, kuyruğu uzatılmış)

b- **Meftûha-i Müsbele** (Gözü açık, kuyruğu aşağı çekilmiş)

c- **Mecmû'a**¹⁶

Bu üç şekle başındaki “şemre” (üst üste katlanmış, cim harfinin mebbeindeki çıkıntı.) den dolayı **Şemredâr**¹⁷ (şemre sahibi) da denilmiştir.

d- **Rütekâ-i mürsele**¹⁸ (baş kısmı birleşik)

e- **Rütekâ-i müsbele** veya **Müselles müsbele**¹⁹ (baş kısmı üçgen ve kuyruğu aşağı çekilmiş)

f- **Rütekâ-i mecmû'a, Müselles mecmû'a** veya **Çakmakî**²⁰

¹⁴ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,66-67; Meçhul, a.g.r., s. 82; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 19; Mehmed Mecdi Efendi, **Sülûs Yazı Rehberi**, nşr. Mustafa Necâtüddin, Dimaşk- ts, s. 36. Bu eser Mehmed b. Tâceddin'indir. Bkz. Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 8-9; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 11.

¹⁵ İbnü's-Sâiğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.r., s. 83; Mehmed Efendi, a.g.y.; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 17.

¹⁶ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,68-69; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 20; Meçhul, a.g.r., s. 84; Mehmed Efendi, a.g.e., s.37; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 29. Ancak bu harfin “*Müsbele*” şekli, Mehmed Efendi'nin eserinde “*Müsbele*” olarak geçmektedir. Mana bakımından *Müsbele* olması daha uygundur.

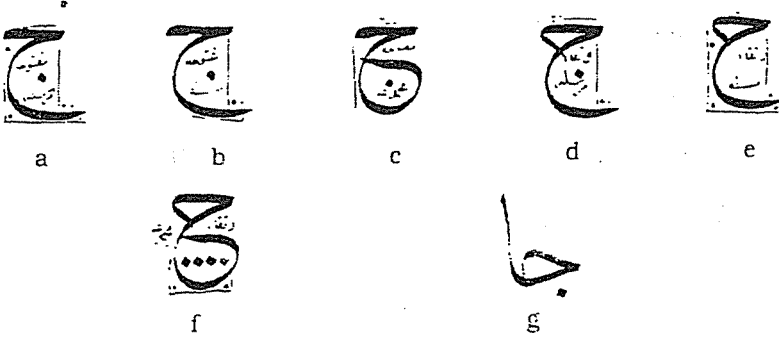
¹⁷ Hakkâkzâde, a.g.e., s.109.

¹⁸ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,70; Meçhul, a.g.r., s. 84.

¹⁹ el-Kalkaşendî, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.; İbnü's-Sâiğ a.g.e., s. 20; Mehmed Efendi a.g.e., s. 37; Afif el-Behnesî, a.g.e., s.29.

²⁰ Hakkâkzâde, a.g.e., s.75; Meçhul, a.g.r., s. 84.

g- **Mülevveze**²¹, **Levzî**²² (bademsi) veya **Gonca, Peykânî**²³ (konik) veya **Mahrûti**²⁴ (konik), **Mürevvese**²⁵ (konik) şekillerinde kullanılır.

4- **Dâl** (münferiden ve terkip halinde);

a- **Dâl-ı mecmû'a**²⁶

b- **Dâl-ı mürsele**²⁷, **Muhakkale**²⁸ (uzatılmış, yayılmış) veya **Mepsûta**²⁹, **Mehtelese**³⁰ (sonu hızla çekilerek kesilmiş)

c- **Mahtûfe**³¹ (kuyruğu koparılmış)

d- **Maktûfe**³² (kuyruğu az koparılmış) neveleri vardır.

²¹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,69; Meçhul, a.g.r., s. 96; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 20.

²² Hâşim Muhammed, **Kavâidü'l-Hattî'l-'Arabî**, Irâk (?) -1381/1961, s. 7.

²³ Mehmed Efendi, a.g.e., s.37; Tüfekçioğlu, a.g.e., s.136; Meçhul, a.g.r., s.96. Bu eserde harfin şekli, "**Gonca-ı mülevveze**" olarak geçmektedir.

²⁴ Mehmed Efendi, a.g.y.; Tüfekçioğlu, a.g.y.

²⁵ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.20.

²⁶ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,73; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.20; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 37; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 49.

²⁷ Meçhul, a.g.r., s. 85; Mehmed Efendi a.g.y.; Afif el-Behnesî, a.g.y.

²⁸ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 137.

²⁹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,73; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 20.

³⁰ İbnü's-Sâiğ a.g.y.; Meçhul, a.g.r., s. 85; Mehmed Efendi a.g.e., s.37.

³¹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,73; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 20; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 51.

³² el-Kalkaşendî, a.g.y.

5- Ra' (münferiden ve terkip halinde);

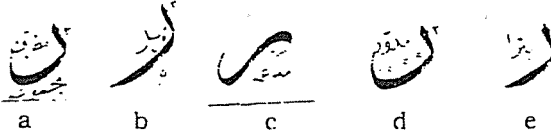
a- Mecmû'a

b- Mebsûta veya Mürsele

c- Mudğame veya Sâdi³³ (sad harfi gibi)

d- Mukavvere (yuvarlak) veya Müdevvere (yuvarlak)

e- Betrâ³⁴ (ucu kesik) şekillerinde kullanılır.

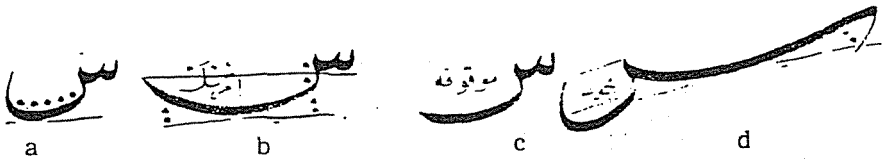
6- Sin (münferiden ve terkip halinde);

a- Mecmû'a veya Müzhera (tam, görünen)

b- Mebsûta veya Mürsele

c- Mevkûfe³⁵ (durdurulmuş, yarıda bırakılmış)

d- Mu'allaka³⁶ (dişler kısmı uzatılmış, asılmış) veya Müvelled³⁷ (türemiş) biçimlerinde yapılır.

³³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,74,76; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 20; Meçhul, a.g.r., s. 85; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 37,38; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 59.

³⁴ el-Kalkaşendî, a.g.y.; İbnü's-Sâiğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.

³⁵ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,76,77; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 21; Meçhul, a.g.r., s. 86; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 38; Afif el-Behnesî, a.g.e., s. 77,82.

³⁶ el-Kalkaşendî, a.g.y.; İbnü's-Sâiğ, a.g.e. s. 21.

7- Sâd (münferiden ve terkip halinde);

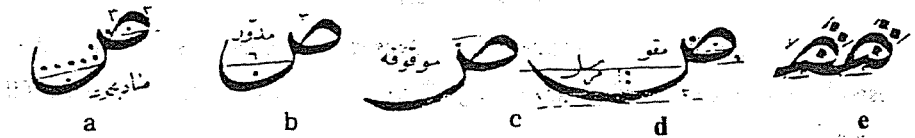
a- Mecmû'a

b- Mukavvere

c- Mevkûfe

d- Mabsûta³⁸

e- Müvelled³⁹ nevilerinde yazılır.

8- Ta' (münferiden ve terkip halinde);

a- Mevkûfe

b- Mürsele

c- Mabsûta⁴⁰

d- Kolu müvelled⁴¹ formlarında kullanılır.

³⁷ Yazır, a.g.e., III,349.

³⁸ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,77; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 21; Meçhul, a.g.r., s.86; Mehmed Efendi a.g.e., s.38.

³⁹ Yazır, a.g.e., III,350.

⁴⁰ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,78; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.22; Meçhul, a.g.r., s.88. Ancak bu eserde "Mabsûta" şekli yoktur.

⁴¹ Yazır, a.g.e., III,350.

9- Ayn (münferiden ve terkip halinde);

a- Ayn-ı *fincânî*⁴² veya Ayn-ı na'fi, na'liyye (nal gibi)

b- Ayn-ı su'bâni (yılan gibi)

c- Ayn-ı sâdî (*sad harfi* gibi); Mülevveze⁴³

d- Ma'kûd⁴⁴ (düğümlemiş) veya Murabba'a (dört köşeli)

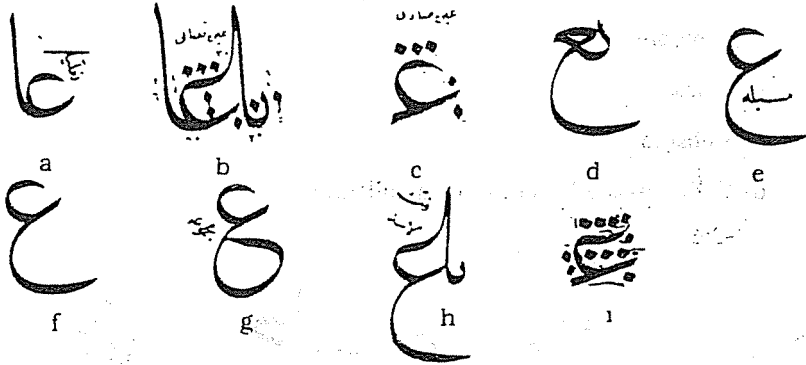
e- Müsbele (kuyruğu aşağı çekilmiş)

f- Mürsele

g- Mecnû'a⁴⁵ veya Muhayyer⁴⁶ (serbest)

h- Merdûfe (sarılmış, kuşatılmış), Meşkûle⁴⁷ (kapatılmış) veya Fekkû'l-esed⁴⁸ (arслан çenesi gibi), Ejder ağzı⁴⁹ veya Fem-i esed (arслан ağzı), Fil Kulağı⁵⁰

ı- Fem-i sa'leb⁵¹ (tilki ağzı gibi) formlarında kullanılır.

⁴² Hâşim Muhammed, a.g.e., s. 11.

⁴³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,80.

⁴⁴ Yazır, a.g.e., III,351.

⁴⁵ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,80,84; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 22; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 38.39.

⁴⁶ Yazır, a.g.e., III,351.

⁴⁷ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,81.

⁴⁸ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 23; Meçhul, a.g.r., s. 98.

⁴⁹ Tüfekçioğlu, a.g.e., s.136.

⁵⁰ Yazır, a.g.e., III,351.

⁵¹ Yazır, a.g.y.

10- Fa' (münferiden ve terkip halinde);

a- Mecmû'a

b- Mevkûfe

c- Mabsûta⁵² şekillerinde yazılır.

a

b

c

11- Kaf (münferiden ve terkip halinde);

a- Mabsûta veya Mürsele

b- Mecmû'a⁵³

c- Mevkûfe⁵⁴

d- Mukavvere

e- Ma'kûs (aksetmiş) veya Râci'a⁵⁵ (geri dönen) şüretinde kullanılır.

a

b

c

d

e

12- Kâf (münferiden ve terkip halinde);

a- Boru kâf'ı⁵⁶, Kâf-ı zinâdî⁵⁷ (tetik gibi) veya Musattah (düz), Münhanî (eğri, kamburlu), veya Basîta⁵⁸ (düz)

⁵² el-Kalkaşendî, a.g.e., III,84.; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.23; Mehmed Efendî, a.g.e., s.39.

⁵³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,85; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.24; Meçhul, a.g.r., s.89; Mehmed Efendî, a.g.e., s.39.

⁵⁴ el-Kalkaşendî, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.

⁵⁵ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.24.

⁵⁶ Yazır, a.g.e., III,352.

⁵⁷ Hâşim Muhammed, a.g.e., s.12.

⁵⁸ Müstekîmzâde, a.g.e., s.616.

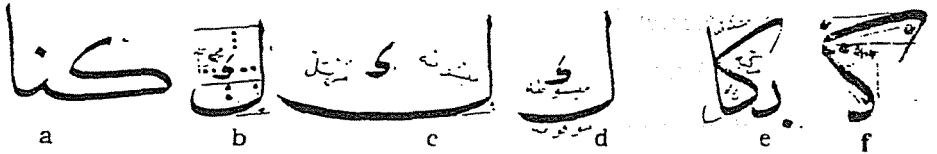
b-Kâime⁵⁹ (dik), Müvelled, veya Mefrûde⁶⁰ (tek başına), Mecmû'a veya Mu'arrâ (soyulmuş), bu harfin içine konulan küçük şekline de: Kâf-ı mücellesî⁶¹ (oturtulmuş kâf harfi) veya Hemze-i müctelebe⁶² (bir yerden bir yere taşınmış, getirilmiş hemze) denilir.

c- Mürsele veya Meksûta

d- Mevkûfe⁶³

e- Meşkûle (kapatılmış), Dâli⁶⁴ (dâl harfi gibi) veya Armudî⁶⁵

f- Kâf-ı seyfi⁶⁶ (kılıç gibi) veya Kâf-ı münhanî⁶⁷ (eğimli kâf harfi) şekillerinde kullanılır.

13- Lâm (münferiden ve terkip halinde):

a- Müdevver⁶⁸ veya Mecmû'a

b- Mürsel veya Mutallaka⁶⁹ (bırakılmış, serbest)

c- Muhakkak veya Muallaka⁷⁰

⁵⁹ Müstekîmzâde. a.g.y.

⁶⁰ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 135.

⁶¹ Müstekîmzâde, a.g.e., s. 616; Yazır, a.g.e., III,352.

⁶² Müstekîmzâde, a.g.y.

⁶³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,85,86; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.24,25; Meçhul, a.g.r., s.89,90; Mehmed Efendi, a.g.e., s.39.

⁶⁴ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,86; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 25.

⁶⁵ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 108.

⁶⁶ Hâşim Muhammed, a.g.e., s.12.

⁶⁷ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 108.

⁶⁸ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 78.

⁶⁹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,87; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 25,26; Meçhul, a.g.r., s. 90,91; Mehmed Efendi, a.g.e., s.39.

⁷⁰ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,87,88.

d- **Müsbele**⁷¹ (kuyruğu aşağı çekilmiş) suretlerinde kullanılır.

14- **Mim** (münferiden ve terkip halinde);

a- **Mudğame**

b- **Mürsele** veya **Muhaffefe** (kuyruğu kesilmiş)

c- **Mebşûta** veya **Mürsele-i vâvî**⁷²

d- **Rütekâ-i Müsbele**⁷³ (kuyruğu aşağı çekilmiş)

e- **Rütekâ-i mürsele**⁷⁴

f- **Rütekâ-i mutmasa**⁷⁵

g- **Muhakkaka** veya **Muallaka**⁷⁶

h- **Meftûle**⁷⁷ (bükülmüş, eğrilmiş)

ı- **Maklûbe** (ters çevrilmiş)

i- **Mülevveze**⁷⁸ veya **Gonca**

j- **Meftûh**⁷⁹ (açık) veya **Mübtede'e-i sâ'ide**⁸⁰ (başlangıcı aşağıdan yukarı olan mim)

k- **Bademî** veya **Meftûhe**⁸¹

⁷¹ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 26.

⁷² el-Kalkaşendî, a.g.e., III,88,91; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 26; Meçhul, a.g.r., s.91; Mehmed Efendi, a.g.e., s.40.

⁷³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,90; İbnü's-Sâiğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.

⁷⁴ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 26; Meçhul, a.g.r., s. 91; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 40.

⁷⁵ Mehmed Efendi, a.g.y.

⁷⁶ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,89; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 26; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 40.

⁷⁷ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,91.

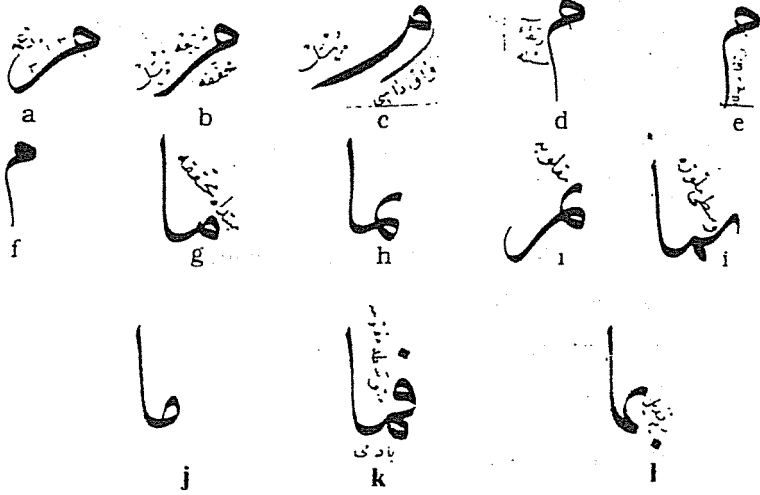
⁷⁸ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 26.

⁷⁹ Hakkâkzâde, a.g.e., s.78.

⁸⁰ Meçhul, a.g.r., s. 99.

⁸¹ Meçhul, a.g.y.

1- **Kandîl**⁸² formlarında yazılır.

15- **Nûn** (münferiden ve terkip halinde);

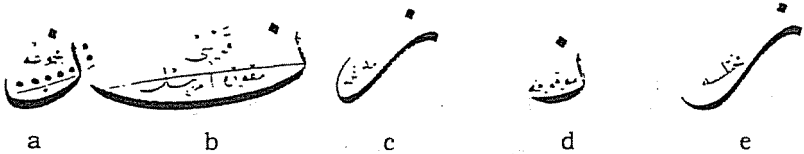
a- **Mecmû'a**

b- **Mürsele** veya **Mepsûta**⁸³

c- **Mudğame**⁸⁴, **Müvelled** veya **Nûn-i râî**⁸⁵ (*râ'* harfi gibi)

d- **Mevkûfe**⁸⁶

e- **Mehtelese**⁸⁷ (sonu hızla çekilerek kesilen) biçimlerinde kullanılır.

⁸² Meçhul, a.g.y.

⁸³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III, 92; İbnü's-Sâîğ, a.g.e., s.27; Meçhul, a.g.r., s.92; Mehmed Efendi, a.g.e., s.40.

⁸⁴ el-Kalkaşendî, a.g.c., III,93; İbnü's-Sâîğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.

⁸⁵ Yazır, a.g.c., III,355.

⁸⁶ Meçhul, a.g.r., s. 92.

⁸⁷ İbnü's-Sâîğ, a.g.e., s. 27; Meçhul, a.g.y.

16- Vav (münferiden ve terkip halinde);

a- Mecmû'a, Müdevver veya Mukavver

b- Mürsele veya Mebsûta⁸⁸

c- Betrâ⁸⁹ şekillerinde yazılır.

Ayrıca *Mukavver vav*, diğer bir harfle bitiştığı zaman kirpi ve yılana, *Mürsel* yazıldığı zaman *yırtıcı hayvana*, *ejdere*⁹⁰ benzetilmiştir.

a

b

c

17- Hâ' (münferiden ve terkip halinde);

a- Mukastala⁹¹ (kestane şekli gibi)

b- Murabba', Mukabtala, Lâm-Elif gibi⁹² veya Müselles⁹³

Lugatlarda, "*Mukabtala*" kelimesine rastlanmamıştır. Bir yazım hatası olabilir. Muhtemelen *Mukabtala* kelimesi, "*Mukaytala*" (kesilmiş) kelimesindeki "ya" harfinin sehven *ba harfi* olarak yazılmasıyla "*Mukabtala*" olmuştur. Çünkü, *Hâ*'nın bu şeklinin bir ismi de *Lâm-Elif gibidir*. Bu, *Lâm-Elif'in* kesilmiş şekli manasına gelir ki, isim ile müsemma arasında uygun düşmektedir.

c- Mu'arrât (soyunmuş, kolları atılmış)

d- Mukavver, Meşkûk (yarılmış) veya Üznü'l-feres (at kulağı gibi)

⁸⁸ el-Kalkaşendî, a.g.e., III, 98; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s.27; Meçhul, a.g.r., s.93; Mehmed Efendi, a.g.e., s.40.

⁸⁹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,98-99; İbnü's-Sâiğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.y.

⁹⁰ Yazır, a.g.e., III,355.

⁹¹ İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 27; Meçhul, a.g.r., s. 93.

⁹² Mehmed Efendi, a.g.e., s. 24,41.

⁹³ Hakkâkzâde, a.g.e., s.79.

e- **Aynü'l-hirre** (kedi gözü gibi), **Vechü'l-hirre**⁹⁴ (kedi yüzü gibi) veya **Dâli**⁹⁵. Ayrıca bu biçimdeki *Ha'* harfi, ortada yazıldığında '**Örfi**⁹⁶ veya **Sâdi**⁹⁷ ismini almıştır.

f- **Karınca hortumu**⁹⁸, **Mudğame** veya **Hâcibi**⁹⁹ (kaş gibi), **Kandil**¹⁰⁰.

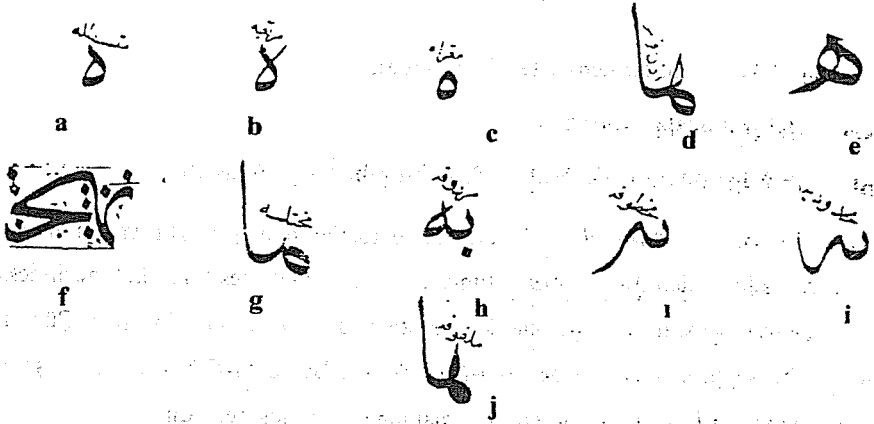
g- **Muhtelese** (sonu hızla çekilerek kesilen), **Ayn-ı hût**¹⁰¹ (büyük balık gözü) veya **Matmûs**¹⁰² (yok edilmiş, silinmiş) şekillerinde yazılır.

h- **Merdûfe** (arkaya oturtulmuş) veya **Mürekkebe** (oturtulmuş).

ı- **Mahtûfe**¹⁰³ (koparılmış) veya **Mürsel**¹⁰⁴

i- **Mahdûde**, **Mahdûdiye** (sınırlı) veya **Çengel**¹⁰⁵

j- **Melfûfe**¹⁰⁶ (gözleri dolu) nevilerinde yazılır.

⁹⁴ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,94 -95; İbnü's-Sâiğ, a.g.e.,s. 27; Meçhul, a.g.r., s. 93,105; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 41.

⁹⁵ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 79.

⁹⁶ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 108; Mehmed Efendi, a.g.e., s.24.

⁹⁷ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 79.

⁹⁸ Yazır, a.g.e., III,356.

⁹⁹ Hakkâkzâde, a.g.e., s. 79.

¹⁰⁰ Meçhul, a.g.r., s. 100.

¹⁰¹ Mehmed Efendi, a.g.e., s. 24.

¹⁰² Hakkâkzâde, a.g.e., s.80; Meçhul, a.g.r., s. 108.

¹⁰³ el-Kalkaşendî, a.g.e., III,94,97,98; İbnü's-Sâiğ, a.g.e., s. 27.

¹⁰⁴ Yazır, a.g.e., III,356.

¹⁰⁵ İbnü's-Sâiğ, a.g.e.,s. 27; Mehmed Efendi, a.g.e., s. 41.

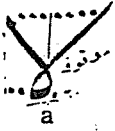
¹⁰⁶ İbnü's-Sâiğ, a.g.y.

18- Lâm-Elif (münferiden ve terkip halinde);

a- **Mevkûfe**

b- **Mürsele veya Muhaffefe**¹⁰⁷

c- **Müsbele**¹⁰⁸ (kuyruğu aşağı çekilmiş) formlarında kullanılır

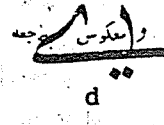
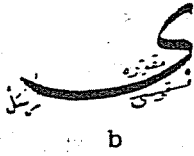
19- Yâ' (münferiden ve terkip halinde);

a- **Mecmû'a**

b- **Mukavvere, Mabsûta veya Mürsele**

c- **Mevkûfe**

d- **Râci'a veya Makûse**¹⁰⁹ nevilerinde yazılır.

¹⁰⁷ el-Kalkaşendî, a.g.e., III.99-100; İbnü's-Sâîğ, a.g.e., s. 28; Mehmed Efendî, a.g.e., s. 42.

¹⁰⁸ İbnü's-Sâîğ, a.g.y.; Meçhul, a.g.r., s. 94.

¹⁰⁹ el-Kalkaşendî, a.g.e., III.101.103; İbnü's-Sâîğ, a.g.e., s. 28; Meçhul, a.g.r., s. 94; Mehmed Efendî, a.g.e., s. 42.

KAYNAKÇA

- AFİF, el-Behnesî, **Mu'cemü Mustalahâti'l-Hattî'l-'Arabî ve'l-Hattâtîn**, Beyrut-1995.
- ALPASLAN, Ali, "İslâm Yazı Sanatı" **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul-1989.
- el-CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd, **es-Sihâh Tâcü'l-Luga ve Sihâhü'l-'Arabiyye**, I-VI, Kahire-1956.
- el-CUBÛRÎ, Süheyle Yâsîn, **Aslü'l-Hattî'l-'Arabî ve Tatavvürühü hattâ Nihâyeti'l-'Asri'l-Emevî**, Bağdâd- 1977.
- ÇETİN, Nihat, "İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi" **İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı**, nşr. M.Uğur Derman, İstanbul-1994.
- _____ "Yâkût Musta'simî", **İA**, İstanbul-1986, XIII,352.
- GELİBOLULU, Mustafa Âlî, **Menâkıb-ı Hünerverân**, İstanbul-1926.
- HABİB Efendi, **Hat ve Hattâtân**, İstanbul-1305.
- HAKKÂKZÂDE, M.Hilmi Efendi, **Mizânü'l-Hatt alâ Vaz'î Üstâdi's-Selef**, İstanbul-1986.
- HÂŞİM Muhammed, **Kavâidü'l-Hattî'l-'Arabî**, Irâk(?) -1381/1961.
- HUART, Clémént, "İbnü'l-Bevvâb", **İA**, V/II,847.
- _____ "İslâm Yazı Sanatında Ekoller ", çev. Cenap Yazansoy (Şevket Rado, **Türk Hattatları**, İstanbul- 1984.)
- İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan, **Cemheretü'l-Luga**, I-IV, Beyrut-1345.
- İBN HALLİKÂN, Ebü'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Ebnâü Enbâi'z-Zamân**, Kahire-1948.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanü'l-'Arab**, I-XV, Beyrut-1968.
- İBN NEDÎM, Muhammed b. İshâk, **el-Fihrist**, Beyrut- ts.
- İBNÛ'S-SÂİĞ, Zeyneddîn Abdurrahman b. Yûsüf, "**Tuhfetü Üli'l-Elbâb**" (Hakkâkzâde, M.Hilmi Efendi, **Mizânü'l-Hatt alâ Vaz'î Üstâdi's-Selef** İstanbul-1986.)

- el-KALKAŞENDÎ, Ahmed b.Ali, **Subhü'l-A'sa fi Sinâ'ati'l-İnsâ'**, nşr. M. Hüseyin Şemseddîn, Beyrut-1987.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mu'cemü'l-Müellifin**, Dimaşk-1961.
- MEÇHUL, "Risale-i Hendeseti'l-Hat" (Hakkâkzâde, M.Hilmi Efendi. **Mîzânü'l-Hatt alâ Vaz'î Üstâdi's-Selef**, İstanbul-1986.)
- MEHMED Mecdi Efendi, **Sülüs Yazı Rehberi**, nşr. Mustafa Necâtüddin, Dimaşk- ts.
- MÜSTEKÎMZÂDE, Süleyman Sa'deddîn, **Tuhfe-i Hattâtîn**, İstanbul-1928.
- RADO, Şevket, **Türk Hattatları**, İstanbul-1984.
- REİG, Daniel, **Larousse Arabe-Français / Français-Arabe**, Paris-1983.
- SELAHADDÎN el-Müneccid, **Yâkût el-Musta'sımî**, Beyrut-1985.
- SUYOLCUZÂDE, Mehmed Necib, **Devhatü'l-Küttâb**, nşr. Kilisli Muallim Rıfat, İstanbul-1942.
- ŞÜKÜR, Ziya, **Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ**, I-III, İstanbul-1984.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, **İstanbul Kütüphanelerinde Hat San'atı ile İlgili Yazma Eserler ve Seyyid Ahmed el-Vehbî' nin Risâle-i Esrâr-ı Hatt'ı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul-1994.
- ÜNVER, Süheyl, **Türk Yazı Çeşitleri ve Faideli Bazı Bilgiler**, İstanbul-1953.
- _____ **el-Hattâtü'l-Bağdâdî 'Alî b. Hilâl el-Meşhûr bi'bni'l-Bevvâb**, Bağdat- 1377.
- YÂKÛT el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Üdebâ**, nşr. Ferîd Rifâî, Kahire-1936.
- YAZIR, M. Bedreddin, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, nşr. M.Uğur Derman, Ankara-1989.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, **Hikmetü'l-İşrâk ilâ Küttâbi'l Âfâk**, nşr. Muhammed Talha Bilâl, Kahire-1990.
- ez-ZİRİKLÎ, Hayrettin, **el-A'lâm Kâmûsü Terâcim**, Beyrut- 1969.